
A pénzvilág augurjai a XIX. századi Németországban

A német történelem kiváltképpen népszerű téma, ugyanakkor a német újságírás és a média történetének feldolgozása – kifejezetten a Német Császárság korára vonatkozóan – még számos kutatási lehetőséget kínál. Különös módon az egységet megelőző néhány évtized, illetve az 1871. évet követő időszak feltárása mutat hiányosságot a pénzügyi hírlapírói tevékenység, a magatartás és a professzionalizáció feltárásában. A korszakban meglehetősen fontos közvéleményt formáló tényező szerepét a sajtó töltötte be, amely a politika mellett a gazdasági, pénzügyi folyamatokra is hatással volt. A pénzügyi újságírásban rejlő potenciálra később a hatalom, és a politika is ráeszmél, majd saját céljaira kezdi felhasználni.

A recenzált mű, *Robert Radu: Auguren des Geldes. Eine Kulturgeschichte des Finanzjournalismus in Deutschland 1850–1914 (A pénz augurjai. A pénzügyi újságírás kultúrtörténete Németországban 1850–1914)*, amely többek között ezen felvetésekre is reflektál, a Vandenhoeck & Ruprecht kiadó gondozásában a Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft sorozatának 224. köteteként jelent meg 2017-ben. A kötet szerzője Robert Radu, aki a norvégiai stavangeri egyetem tudományos tanácsadója. Radu hasonló című disszertációját sikeresen védte meg a rostocki egyetemen 2014-ben, s értekezésének átdolgozott változata ez a kötet.

Radu monográfiája szerfelett fontos hozzájárulást jelent a német médiatörténet kutatásához, amely eddig szinte teljesen elhanyagolta a pénzügyi újságírást és annak gyakorlatát. Így Radu monográfiája nemcsak a média-, illetve sajtótörténészek számára, hanem a politika- és a gazdaságtörténet művelőire is fontos hatással lehet. A kötet címválasztása kreatív és találó, hiszen a tőzsdével, pénzügyi-

cal kapcsolatos újságírói tevékenységet az augurokéhoz, az antik római vallás papi tiszttségét betöltő férfiakhoz hasonlította, akiknek a fő feladata a madárjósítás volt. A szerző bevezetőjében kifejti, hogy könyvét a 2008-ban kirobbant gazdasági válság ihlette. Pontosabban a médianak a válságra adott válasza fogalmazta meg benne annak igényét, hogy megvizsgálja a sajtó szerepét az 1850 és 1914 közötti németországi viszonylatban.

Radu kötetének elkészítéséhez kutatásokat folytatott a bostoni Baker Library–Harvard Business School, Bundesarchiv–Berlin-Lichterfelde, Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, Historisches Archiv der Deutschen Bank, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main, Landesarchiv Berlin, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes és végül, de nem utolsó sorban a Redaktionsarchiv DuMont-Schauberg archívumaiban.

Maga a mű négy szakaszra oszlik. Az elsőben a német pénzügyi újságírás fejlődése követhető nyomon a 19. század első felének kezdetétől annak kibontakozásáig, a további három fejezet az 1850 és 1914 közötti időszak vizsgálatával foglalkozik: az alkotás (1850–1879), a politizálás (1880–1896) és a professzionalizmus (1897–1914) egységeiben.

Az első fejezet az 1850 előtti tőzsdei üzletágban résztvevő „fogyasztói társadalom” bővülésével foglalkozik az államkötvények növekvő terjedése és a vasúti részvények emelkedése miatt. 1850 előtt az államkötvények és értékpapírok megjelenésére egyre szélesebb körben kezdtek figyelni, de ekkor még a kibocsátás a bankra, a kereskedőre és a független befektetőre korlátozódott. Megjelent az első pénzügyi kommunikációs média, amely hozzáférhetővé tette az árakat. A XIX. század elején elérhető publicisztikák kezdtek feltűnni, megtagadva a régi pénzügyi eliteket, akik ezt információs monopóliumként alkalmazták. Ez az árinformáció-szolgáltatás új befektetői csoportok igényeit szolgálta, akiket korábban kizártak a hagyományos információáramlásból, amely a tőzsdei kereskedelemben való fokozott részvételt okozta – fogalmazta meg Radu. Az újságok azonban még nem foglalkoztak kritikus pénzügyi újságírással, hanem azon túl, hogy a termékek árait, a tőzsdei árfolyamok híreit közlik a

nyilvánosság számára, a gazdasági témákról szóló, legfeljebb erkölcsi kritikával kiegészített tudósítások reprodukciójára szorítkoznak.

A második fejezet a pénzügyi újságírás kialakulását mutatja be 1850 és 1879 között. Az 1850-es években a tőzsdei kereskedésben való részvétel olyan szintet ért el, hogy az állandó pénzügyi sajtó képes volt megalapozni önmagát, és a napilapok professzionalizáltak üzleti szekciójukat, ami viszont egyéb köröket is befektetésre ösztönzött. Németországban a pénzügyi kommunikációs miliőben megjelentek azok a lapok – Bank und Handelszeitung (1853), Aktienär (1854), Berliner Börsen-Zeitung (1855), Frankfurter Handels-Zeitung (1856), Berliner Börsen Correspondenz (1857) – amelyekben nyilvános diskurzust lehetett folytatni pénzügyi témákról. A pénzügyi újságírói terület szereplői már nem csak a múlttól akartak beszámolni az árfolyamokat közlő táblázatok segítségével, hanem bővíteni kívánták az információkhoz való hozzáférők körét, ezen túl objektíven értékelték a jelen gazdasági folyamatokat, s ami még ennél is fontosabb és újdonságot jelentett a korábbi gyakorlathoz képest az, hogy előrejelzéseket kínáltak a jövő pénzmozgásait illetően. Ezáltal a napi sajtó hasábjain megjelenő információ segítséget nyújtott a hitelfelvételhez, ami arra készítette az újságírókat, hogy tematikusan összefonják a napi politikai és pénzügyi kérdéseket. Ebben a formában a pénzügyi sajtó differenciálódása és a forgalom jelentős növekedése volt tapasztalható az 1873-as pénzügyi krachig tartó időszakban. Az 1850 és 1879 közötti érában a pénzügyi újságírók csak kisebb részben kerültek ki a tudományos közegből, sokkal inkább a volt kereskedők és banki alkalmazottak köréből pártoltak a sajtóhoz. Ez egyfelől nemcsak a szaktudást, hanem a szakmai körökkel való kapcsolattartást is biztosította, ami fontos volt az újságok számára. Az információcsere Németország nagyvárosaiban – mint Berlin és Frankfurt am Main – már nem csak a banképületekben és éttermekben zajlott, hanem a századfordulóra a tőzsdepaloták melletti lokálok biztosították a meghitt csendességet a „do ut des” elv alá eső beszélgetésekhez a sajtó munkatársai és bankárok között.

A pénzügyi újságírók számára a tőzsde specifikus helyszínéül szolgált a kapcsolattartásnak, amit munkásságukban szintén egyre

nagyobb mértékben használtak fel. Itt azonban nemcsak információ-cserére, tapasztalatok és hangulatok megragadására volt lehetőség, hanem a kritikusok is találkoztak kritikákkal, amely bizonyos esetekben kézzelfogható vitákhoz vezetett. Ennek üzenet-jelentősége volt, nevezetesen az, hogy az újságírók legyenek óvatosak azokban a kritikáikban, amelyeket megjelenítenek. A távíró a pénzügyi sajtó másik információs eszköze volt, amely biztosította, hogy a világ minden tájáról származó információk – különösen a tőzsdei árfolyamok – mindig naprakészek legyenek. Az induló válsággal a sajtó és a pénzügyi piac szereplői közötti szoros kapcsolat kritikák kereszt-tüzébe került. Az újságok tulajdonosi köre által ellenérték fejében kiadott prospektusok és hirdetések presszionálták a kiadókat és az újságírókat, ami nem igazán mozdította elő a kritikus újságírást.

A szerző a harmadik fejezetben a XIX. század utolsó harmadában az újságírás átpolitizálására fókuszál. Így bemutatja az 1880 és 1896 közötti időszakban a téma szempontjából, valamint Radu által fontosnak tartott eseteket Németországban. A nyilvánosság terének bővülése, szélesedése a XIX. század utolsó harmadában az iparosodással és a pénzügyi globalizációval párhuzamosan zajlott. A korábban független és önálló pénzügyi piacok egyesülni kezdtek, lehetővé téve ezzel a tőke forgalmát az egész világon. A pénzügyi sajtó olvasása nemcsak a befektetők számára volt fontos, hanem a különböző bankok és a kormány is egyre nagyobb figyelmet fordított azokra, különösen külföldön történő befektetés esetén. Az üzleti, gazdasági világ a hírlapokon keresztül áttekinthetővé vált, egyúttal bizonyos befektetések kapcsán a hajlandóság és a döntések alapját is jelentették. A pénzügyi újságok már az 1870-es években fontos pozíciót töltöttek be, mikor is a nagyközönség rájött arra, hogy akár egy egész nemzetgazdaság függhet a tőzsdétől. Az újságcikkek szinte kizárólagos információforrássá váltak a globális és a hazai fejleményekről, és különösen érdekes volt a többi pénzügyi szereplő beszámolója és mérlege. A sajtót a német kormány is nyomon követte, hiszen az újságírók kísérelték meg meghatározni a pénzügyi napirendi pontok kijelölését. Ugyanakkor a kormány megpróbálta befolyásolni a sajtó gazdasági „véleményét” azzal, hogy továbbította az információkat

az elvhű újságíróknak, kész cikkeket küldött a szerkesztőségekbe, és hírlapokat alapított. Az állami hivatalok is egyre inkább gazdasági kérdésekkel kezdtek foglalkozni, bár a tiszta liberalizmus ideológiája azt diktálta, hogy az állam ne avatkozzon be a piaci eseményekbe.

A kormány azon kísérletei, hogy a pénzügyi sajtót saját céljaira ki-sajátítsa, már korlátokba ütközött, amit jól mutat be Radu az orosz-orosz kötvények példáján keresztül. Azért, hogy érzékeltesük a mennyiséget, egy számítás szerint a német tulajdonban lévő orosz államkötvények mértéke 1887-ben meghaladta a két milliárd német márkát. Még ha a sajtó egy része részt is vett Bismarck oroszellenes intrikáiban, a kampány végül sikertelen volt, és a Kölnische Zeitung saját szempontjából rontotta hírnevét. Az 1893-as görög államcsödre adott médiareakció példája ezzel szemben azt mutatja, hogy a pénzügyi sajtó hogyan vetette fel kérdésként a német kisbetétesek veszteségeit, mert az eladásösztönző hatást keltett. Ugyanakkor a sajtó arra kényszerítette a birodalmi kormányt, hogy tegyen lépéseket a német befektetők védelmének érdekében. A kormány ez esetben inkább a sajtó foglyára hasonlított, mintsem cselekvéseiben szabad entitásra. Végül a fejezetben utolsó egységként tárgyalt olasz államkötvények zuhanása egyértelművé tette az 1890-es évek elején, hogy a pénzügyi sajtót nem lehet politikailag ellenőrizni. A sajtónak önálló és hatalmas lendülete van, és kétség esetén a létjogosultság ellen és az olvasói érdekek mentén dönthet. Mindhárom Radu által elemzett példa szemlélteti a pénzügyi újságírás robbanásszerű politikai jellegét és erejét.

Végül a pénzügyi újságíró tevékenység is átpolitizálódott, így a pénzügyi sajtó magatartása és annak a század végi hatásai ismét nyilvános vita tárgyát képezték. Így óhatatlanul felmerült a kérdés, vajon az újságírók korrumpálhatók-e a bankokon keresztül? Ezen felvetéssel összefüggésben megjelent a gondolat, hogy a pénzügyi sajtó közfeladatot lát-e el, s amennyiben igen, úgy annak jogi környezetét szabályozás alá kellene vonni. Erre a kormány kísérletet is tett az 1896-os tőzsdei törvény formájában, amely ugyan közéleti szerepet szánt az újságíróknak, azonban a törvény paragrafusai, amelynek a pénzügyi újságírói szereplők viselkedését kellett volna egységesítenie, kevésbé volt alkalmazható.

A negyedik és egyben utolsó fejezet a pénzügyi újságírás és az újságok professzionalizálódását mutatja be 1897 és 1914 között. Ez a folyamat magába foglalta a teljes munkaidős újságírásra való átállást és a más szerkesztőkkel való lelki és gondolati azonosulást. Ehhez járult még a levelezési hálózat bővítése Németország-szerte és külföldön egyaránt. A berlini sajtó például igyekezett felgyorsítani termékei előállítását és terjesztését, és a szerkesztőségek a napon-ta többször megjelenő újságok kiadási ritmusát a világszerte tartáshoz igazították. A hírek fokozott áramlásából eredő gyorsulást a pénzügyi újságírók is megtapasztalták, akiknek feszültsége a professzionalizáció negatív következményének tűnik. Ugyanakkor a pénzügyi újságírók nyilvános funkciójukra hivatkozva küzdöttek azért, hogy mint a tözsdelátogatók külön csoportjaként elismerjék őket. Az emancipáció a „pénzügyi újságírói identitást” ösztönözte és erősítette őket saját szakmai szerepük fejlesztésében, valamint felvetette az újságírói szakma jogi és nyilvános elismerésének igényét. Bizonyos mértékig a professzionalizálás egyik alappillére egy olyan szakmai ethosz kialakulása volt 1911-ig, amelyet a pártpolitikai elhivatottságú pénzügyi újságírók is támogattak. Ez akkor is igaz volt, ha szakmai felkészültségük és felfogásuk tekintetében az újságírók között volt némi különbség. Az újságírókat – persze csak képletesen szólva – Radu a művében a tözsde kulijainak nevezte. A szabványosítás ugyanakkor a saját szabályok megsértésének nyilvánosságra való hozatalára vonatkozó következményekkel is járt. A professzionalizáció további alapköve a képzések egységesítése volt, ami jelentősen eltért a korábbi évtizedek gyakorlatától. Az újságírói szakmának végül sikerült elérnie az informális professzionalizálódást az önkéntes önszabályozáson keresztül az újságírói szövetségek és klubok segítségével. Ezt a folyamatot támogatta az oktatás kiterjesztése is, és nem utolsósorban a növekvő szakirodalom, amely ötvözte a gyakorlati információkat az elméleti reflexiókkal, illetve etikai elvek megfogalmazásával.

Radu a pénzügyi újságírás 1850 előtt elért szintjét feltehetően kevéssé értékeli, az 1850 és 1914 közötti időszakhoz képest. A tartalmilag összefüggő és összefonódó szerkezet ellenére, amely az olvasó

számára az összes fejezetben közös színt képez, az utolsó fejezet mégis a hiányosság érzetét kelti, mert az elbeszélést egyre csökkenő számú konkrét példával színesíti, amellyel a szerző egyébként ügyesen ábrázolja a pénzügyi újságírást. Ugyanakkor az egyes fejezetek alapos betekintést nyújtanak a pénzügyi újságírást gyakorlatába és működésébe, különös tekintettel a politikusok arra irányuló kísérleteire, hogy a médiát saját céljaikra használják fel. Ennek ellenére érdemes lett volna az újságírók mindennapi életét elemzés alá vonni. Érdekes képet festene egy esettanulmány egy konkrét újság példáján keresztül, amelyben képet kaphat az olvasó arról, hogy a vállalatok milyen módon vásároltak pozitív szerkesztőségi cikkeket reklámok egyidejű elhelyezésével. Ebből a szempontból úgy tűnik, hogy a pénzügyi újságírást 1850 és az első világháború közötti története további teret enged a kutatásnak.

Mindazonáltal Robert Radu úttörő könyve magas színvonalú történelmi monográfia, amely a történészek mellett az újságírást, a közgazdaságtant és a politikatudományt is megközelíti, és kiterjedt tudományos apparátussal kínál bepillantást a pénzügyi és a médiatörténet mélyreható tanulmányozásába.

A kötet terjedelmét tekintve összesen 382 oldal, amelyben számos kép, illusztráció kapott helyet, többek között újságokról, prospektusokról és karikatúrákról. A szövegben három táblázat is szerepel, a kötet legvégén pedig négyoldalas névmutató és háromoldalas sajtómutató található. Az ismertett kötetet ajánlom minden olyan olvasó számára, aki érdeklődést mutat a német történelem, különösképpen a sajtótörténet iránt.

Robert Radu: *Auguren des Geldes. Eine Kulturgeschichte des Finanzjournalismus in Deutschland 1850–1914. (A pénz augurjai. A pénzügyi újságírást kultúrtörténete Németországban 1850–1914)*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2017. (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Band 224), 382 o.

Kárbin Ákos